

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.6.3.11>

SUBIEKTYWNA STRONA PRZEJMOWANIA DOKUMENTÓW, PIECZĄTEK, PIECZĘCI PRZEZ NADUŻYWANIE PRZEZ OSOBĘ STANOWISKA SŁUŻBOWEGO

Volodymyr Zhelizniak

student Naukowo-Badawczego Instytutu

Prawa Publicznego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-1183-4348

e-mail: vol_zhelizn77@ukr.net

Adnotacja. W artykule udowodniono, że strona subiektywna przejmowania dokumentów, pieczętek, pieczęci przez nadużywanie przez osobę stanowiska służbowego charakteryzuje się winą w postaci zamiaru i motywami przestępczymi (ukrytymi lub innymi osobistymi). Jednocześnie ustalono, że rodzaj zamiaru takiego przestępstwa jest z reguły bezpośredni. Pośredni jest dopuszczany tylko wtedy, gdy działania sprawcy spowodowały naruszenie pracy przedsiębiorstwa, instytucji lub organizacji (przestępstwo określone w ust. 2 art. 357 Kodeksu Karnego Ukrainy). Należy zauważyć, że w celu dostosowania art. 357 Kodeksu Karnego Ukrainy do przepisów Ustawy Ukrainy „O zapobieganiu korupcji”, należy przewidzieć dla znamion wykroczenia karnego w postaci przejmowania dokumentów, pieczętek, pieczęci przez nadużywanie przez osobę stanowiska służbowego taki subiektywny znak, jak karnie bezprawny cel w postaci uzyskania bezprawnych korzyści.

Słowa kluczowe: wina, wykroczenie karne, cel, motyw, osoba służbowa, strona subiektywna, umyślna forma winy.

SUBJECTIVE PARTY OF OCCUPANCY OF DOCUMENTS, STAMPS, SEALS BY ABUSE OF A PERSON BY OFFICIAL POSITION

Volodymyr Zhelizniak

Applicant

Research Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-1183-4348

e-mail: vol_zhelizn77@ukr.net

Abstract. The article proves that the subjective side of taking documents, stamps, seals by abusing one's official position is characterized by guilt in the form of intent and criminally illegal motives (selfish or other personal). It is established that the type of intent of such a criminal offense is usually direct. Indirect is allowed only if the actions of the perpetrator caused a violation of the enterprise, institution or organization (a crime under Part 2 of Article 357 of the Criminal Code of Ukraine). It is emphasized that to bring Art. 357 of the Criminal Code of Ukraine in accordance with the provisions of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, it is appropriate to provide for a criminal offense in the form of possession of documents, stamps, seals by abusing his official position such a subjective feature as a criminal purpose in the form of illegal gain.

Key words: guilt, criminal offense, purpose, motive, official, subjective party, intentional form of guilt.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАВОЛОДІННЯ ДОКУМЕНТАМИ, ШТАМПАМИ, ПЕЧАТКАМИ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ ОСОБИ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Володимир Желізняк

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-1183-4348

e-mail: vol_zhelizn77@ukr.net

Анотація. У статті доведено, що суб'єктивна сторона заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем характеризується виною у формі умислу та кримінально протиправними мотивами (корисливі або інші особисті). При цьому встановлено, що вид умислу такого кримінального правопорушення, як правило, прямий. Непрямий допускається лише в разі, якщо дії винного спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації (злочин, передбачений ч. 2 ст. 357 КК України). Наголошено, що для приведення ст. 357 КК України у відповідність до положень Закону України «Про запобігання корупції» доречно передбачити для складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем таку суб'єктивну ознаку, як кримінально протиправну мету у вигляді одержання неправомірної вигоди.

Ключові слова: вина, кримінальне правопорушення, мета, мотив, службова особа, суб'єктивна сторона, умисна форма вини.

Вступ. Поширеною в науковому середовищі є думка, що саме суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є найбільш загадковою, а її встановлення майже завжди викликає певні складнощі. Ця позиція пояснюється самою природою цієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення. На відміну від об'єктивних ознак, елементи суб'єктивної сторони виникають і розвиваються у свідомості суб'єкта, а відтак їх фіксація викликає низку складнощів.

У контексті того що діяння у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем належить до корупційних, важливість дослідження цієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення набуває особливого значення.

Проблеми суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення досліджували різні вчені, серед яких особливий внесок становлять праці Ю.В. Александра, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, К.Г. Бикова, А.А. Вознюка, Ю.А. Дорохіної, О.О. Дудорова, В.А. Клименка, М.Й. Коржанського, В.М. Куца, І.І. Митрофанова, М.І. Мельника, Ю.В. Орлова, М.І. Панова, Н.М. Парасюк, В.Ф. Примаченка, А.В. Савченка, В.Я. Тація, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблістого, Н.М. Ярмиша та ін.

Незважаючи на це, проблема суб'єктивної сторони заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем сьогодні залишається недостатньо проаналізованою.

Основна частина. Традиційно корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами, характеризуються як умисні злочини або кримінальні проступки. Як правило, більш деталізована характеристика цієї обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами, у спеціальній літературі не наводиться, хоча й наголошується на можливості вчинення окремих із наведених злочинів тільки з прямим умислом (Биков, 2018: 172).

Дійсно, розглядаючи вказану групу суспільно небезпечних діянь, дослідники, як правило, оминають своєю увагою обґрунтування форми й змісту вини відповідного кримінального правопорушення, констатуючи при цьому, що такі злочини та кримінальні проступки апріорі вчиняються з умисною формою вини, вид умислу – прямий.

Наприклад, Н.М. Парасюк у дослідженнях зауважує, що встановлення факту усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своїх дій (ознак об'єкта, предмета й об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення) і бажання вчинити саме такі дії свідчить про зарахування незаконних дій із документами, бланками, штампами й печатками до кримінальних правопорушень, суб'єктивна сторона яких характеризується виною у формі прямого умислу (Парасюк, 2011: 708).

Безумовно, подібний умовивід заслуговує на життя, ба більше, ми в жодному разі не заперечуємо його результати. Утім, на нашу думку, у цьому випадку науковець лише описує інтелектуальний і вольовий моменти прямого умислу, проте не наводить переконливих аргументів на користь того, що вказана група суспільно небезпечних діянь вчинюється саме з прямим умислом.

Видається, пояснити факт того, що такий обов'язковий елемент суб'єктивної сторони заволодіння документами, штампами або печатками, як вина, виражається у формі умислу, вид умислу – прямий, можна з таких причин:

1. Указане діяння належить до корупційних кримінальних проступків, а отже, є діянням, яке містить ознаки корупції. Нагадаємо, відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупцією є використання особою, передбаченою в ч. 1 ст. 3 цього законодавчого акта, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей *з метою одержання неправомірної вигоди (курсив наш)* або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього нормативно-правового акта, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей (Про запобігання корупції, 2014).

Таким чином, особа, учиняючи означене суспільно небезпечне діяння, переслідує певну мету, яка в цьому випадку підтверджує факт того, що особа усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій і бажає їх учинити для досягнення відповідної мети (крім того, вона керується певними мотивами або інтересами, які ще будуть проаналізовані далі).

2. Склад кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами або печатками шляхом зловживання службовим становищем належить до числа формальних.

У науці кримінального права переважає думка, що необхідною та достатньою умовою наявності вини в кримінальних правопорушеннях із формальним складом можна вважати усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння та бажання його вчинити, але за умови, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння розуміється як результат усвідомлення його наслідків, а бажання вчинити кримінально протиправне діяння водночас означає наявність бажання досягти злочинних наслідків. Та обставина, що ці наслідки у формальному складі кримінального правопорушення «опинилися» за межами складу, жодним чином не змінює змісту вини суб'єкта. Модифікується у формальному складі кримінального правопорушення порівняно з матеріальним складом лише форма вина, а не її зміст (Куц, Бондаренко, 2009: 38).

З наведеного випливає, що кримінальним правопорушенням із формальним складом характерна виключно умисна форма вини. Ба більше, убачається, що цим злочинам і кримінальним проступкам притаманний виключно прямий вид умислу.

Вдалим аргумент на користь цієї теорії наводять В.М. Куц та О.В. Бондаренко, які наполягають на тому, що для злочинів і кримінальних проступків із формальним складом характерною є вина у вигляді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, саме наявність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень» (Куц, Бондаренко, 2009: 38).

Повністю погоджуємося із цією позицією й вважаємо, що перелічені аргументи дають підстави стверджувати, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання службовим становищем виражається виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Що ж стосується суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 357 Кримінального кодексу (далі – КК) України, учиненого шляхом зловживання службовим становищем, якщо такі дії спричинили порушення роботи підприємства, установи або організації (злочин із матеріальним складом, передбачений ч. 2 ст. 357 КК України), зауважимо, що воно також належить до умисних кримінальних правопорушень (з огляду на його корупційність). При цьому припускаємо, що вид умислу в цьому злочині може бути як прямим (особа бажала своїми діями спричинити порушення роботи підприємства, установи, організації), так і непрямим (особа допускала порушення роботи відповідного об'єкта).

Розглянемо інші ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання службовим становищем. Розпочнемо з такого елемента, як мотив.

У складі кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами або печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем (ч. 1 ст. 357 КК України), як і будь-якого іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого ч. ч. 1–2 ст. 357 КК України, законодавець передбачає обов'язкову наявність у діяч особи корисливих мотивів або ж так званих «інших особистих інтересів».

Отже, для визнання особи винною в учиненні будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 1–2 ст. 357 КК України, має бути доведено, що суб'єкт кримінального правопорушення діяв або з корисливих мотивів, або ж в інших особистих інтересах.

На думку Ю.А. Дорохіної, під корисливим мотивом доречно розуміти прагнення протиправно задовольнити потребу самого винного, близьких або сторонніх йому осіб у набутті майнових цінностей, майнових прав або у звільненні від майнових зобов'язань з метою наживи (Дорохіна, 2015: 63).

Дійсно, із самого поняття «корисливий» стає зрозуміло, що це мотив, який спонукає особу збагатитися, отримати певну матеріальну вигоду внаслідок учинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння.

Ураховуючи це, повністю погоджуємося з позицією, запропонованою Ю.А. Дорохіною, і вважаємо за необхідне керуватися саме нею під час аналізу суб'єктивної сторони заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання службовим становищем.

Якщо сутність корисливих мотивів досить зрозуміла та не викликає запитань, то поняття «інші особисті інтереси», яке застосовує законодавець при побудові диспозиції ч. 1 ст. 357 КК України, не є таким однозначним, адже в змісті КК України законодавцем не розкривається визначення цього питання, а в наукових колах з приводу змісту й ролі цієї категорії точаться гострі дискусії.

Зауважимо, що станом на 01.01.2021 поняття «інтерес» і «заінтересованість» зустрічаються 95 разів у змісті закону про кримінальну відповідальність (ст. ст. 8, 36, 39–43, 91¹, 96³, 114, 182, 189, 206, 209¹, 218¹, 219, 222¹, 232¹, 244, 319, 330, 332¹, 332², 350, 354, 356–357, 359, 364, 364¹, 365, 365², 365³, 367, 368, 368³, 368⁴, 369, 371, 375 і 382 КК України).

К.М. Глуховець на дисертаційному рівні сформулювала визначення поняття «інтерес» у вітчизняному кримінальному праві, під яким, на думку вченої, варто розуміти породжені суспільними відносинами та не опосередковані правовими нормами, але такі, що не суперечать загальним засадам кримінального законодавства, прагнення суб'єкта задовольнити соціальні потреби, що реалізуються в правовідносинах і підлягають кримінально-правовому захисту (Глуховець, 2020: 3).

Запропоноване визначення стосується законних інтересів. Водночас у ст. 357 КК України мова йде про особисті інтереси, які суперечать загальним засадам кримінального законодавства.

Отже, у законі про кримінальну відповідальність передбачені два види інтересів: законні (зміст яких розкрито вище) та кримінально протиправні. Аби встановити зміст останніх, доречно навести умовивід згаданої вище К.М. Глуховець, яка вказує на те, що інтерес уживається в КК України у двох значеннях: як об'єкт кримінально-правової охорони та як злочинні (кримінально протиправні) мотиви (Глуховець, 2020: 3).

З наведеного випливає, що кримінально протиправні інтереси, які виступають в як елемент суб'єктивної сторони злочину або кримінального проступку, розглядаються законодавцем як тотожне поняття категорії «кримінально протиправні мотиви».

Підтвердженням такої позиції в контексті кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами або печатками шляхом зловживання службовим становищем (як і будь-якого іншого злочину або кримінального проступку, передбаченого ч. ч. 1–2 ст. 357 КК України) слугує використання законодавцем перед поняттям «інтереси» слова «інших», що свідчить про те, що цими інтересами можуть бути як корисливі, так і будь-які інші особисті мотиви.

Отже, обов'язковим елементом суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 1–2 ст. 357 КК України (у тому числі й діяння у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем) є мотиви (тобто внутрішні спонукання суб'єкта кримінального правопорушення) – корисливі (прагнення збагатитися, отримати певну матеріальну вигоду внаслідок учинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння) та інші особисті (прагнення суб'єкта задовольнити будь-які соціальні потреби).

При цьому варто зазначити, що на кваліфікацію незаконного заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим особистим документом мотиви вчинення діяння не впливають (Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України, 2019: 1107).

Розглянемо іншу ознаку суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – мету, яка являє собою уявлення особи про кінцевий результат суспільно небезпечного діяння (Ведмідський та ін., 2017: 155).

Нагадаємо, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», обов'язковою метою будь-якого корупційного правопорушення є мета, яка полягає в бажанні отримати неправомірну вигоду. Натомість у КК України законодавець прямо не передбачає обов'язкову необхідність наявності спеціальної мети для складу кримінального правопорушення у вигляді незаконного заволодіння документами, штампами або печатками шляхом зловживання службовим становищем (як і для будь-якого іншого злочину або кримінального проступку, передбаченого ч. ч. 1–2 КК України, учиненого шляхом зловживання винним своїм службовим становищем), хоча й зараховує його до корупційних кримінальних правопорушень.

На перший погляд подібне рішення можна пояснити тим, що для кваліфікації діяння за ч. 1 або ч. 2 ст. 357 КК України необхідно довести, що в діях суб'єкта кримінального правопорушення були наявні корисливі або інші особисті інтереси. Так, цілком логічно можна припустити, що якщо особа керується корисливими мотивами, учиняючи дії у вигляді заволодіння документами, штампами або печатками, то в її діянні апріорі присутня мета у вигляді одержання неправомірної вигоди.

Водночас, якщо особа діє в інших особистих інтересах, така мета є необов'язковою. Подібна думка широко обговорюється в наукових колах і підтримується низкою вітчизняних науковців. Так, А.П. Запотоцький та О.М. Шармар, наполягають на тому, що вказівка в диспозиції ч. 1 ст. 357 КК України на корисливі мотиви й інші особисті інтереси свідчить про те, що заволодіння службовою особою документами, штампами, печатками, тим більше їх пошкодження не завжди відбувається з метою одержання неправомірної вигоди в ст. 357 КК, а й в інших особистих інтересах, які можуть не передбачати мети одержання неправомірної вигоди, а за її відсутності злочин не може бути корупційним (Запотоцький, Шармар, 2016: 89).

Отже, для приведення ст. 357 КК України у відповідність до Закону України «Про запобігання корупції» видається доцільним передбачити для складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем таку суб'єктивну ознаку, як кримінально протиправну мету у вигляді одержання неправомірної вигоди. При цьому в разі внесення таких змін зі складу названого кримінального правопорушення можна виключити іншу ознаку суб'єктивної сторони – кримінально протиправні мотиви (корисливі або інші особисті).

Висновки. Отже, на підставі викладеного вище можна резюмувати, що суб'єктивна сторона заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем характеризується виною у формі умислу (вид умислу – прямий (непрямий допускається лише в разі, якщо дії винного спричинили порушення роботи підприємства, установи чи організації) та кримінально протиправними мотивами (корисливі або інші особисті).

З огляду на зміст Закону України «Про запобігання корупції», установлено, що для приведення ст. 357 КК України у відповідність до положень названого нормативно-правового акта доречно передбачити для складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем таку суб'єктивну ознаку, як кримінально протиправну мету у вигляді одержання неправомірної вигоди.

Перспективним напрямом подальших досліджень уважасмо аналіз інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення у вигляді заволодіння документами, штампами, печатками шляхом зловживання особи своїм службовим становищем, таких як об'єкт, об'єктивна сторона та суб'єкт.

Список використаних джерел:

1. Биков К.Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 242 с.
2. Практикум з кримінального права України (Загальна частина) : навчальний посібник / О.В. Ведмідський, В.Д. Людвік, В.Ф. Примаченко та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 352 с.
3. Глухверя К.М. Поняття інтересу за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2020. 14 с.

4. Дорохіна Ю.А. До визначення корисливого мотиву у злочинах проти власності. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2015. № 1–2 (60–61) С. 59–63.
5. Запотоцький А.П., Шармар О.М. Проблемні питання кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Юридична наука*. 2016. № 1 (55). С. 85–92.
6. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.В. Лошицького. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.
8. Парасюк Н.М. Суб'єктивна сторона складів злочинів про незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками (ст. ст. 357, 358 КК України). *Форум права*. 2011. № 2. С. 700–710.
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII.

References:

1. Bykov K.H. (2018). Kryminalno-pravova kharakterystyka koruptsiinykh zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym zavolodinniam mainom ta inshymy predmetamy [Criminal and legal characteristics of corruption crimes related to illegal seizure of property and other items]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv. 242 p. [in Ukrainian].
2. Vedmidskyi O.V., Liudvik V.D., Prymachenko V.F. ta in. (2017). Praktykum z kryminalnoho prava Ukrainy (Zahalna chastyna) [Workshop on Criminal Law of Ukraine (General part)]: navchalnyi posibnyk. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 352 p. [in Ukrainian].
3. Hlukhoveria K.M. (2002). Poniattia interesu za kryminalnym pravom Ukrainy [The concept of interest in the criminal law of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Dnipro. 14 p. [in Ukrainian].
4. Dorokhina Yu.A. (2015). Do vyznachennia koryslyvoho motyvu u zlochynakh proty vlasnosti [To determine the selfish motive in crimes against property]. *Malyi i serednii biznes (pravo, derzhava, ekonomika)*. № 1–2 (60–61). pp. 59–63 [in Ukrainian].
5. Zapototskyi A.P., Sharmar O.M. (2016). Problemni pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za koruptsiini zlochyny [Problematic issues of criminal liability for corruption crimes]. *Yurydychna nauka*. № 1 (55). pp. 85–92 [in Ukrainian].
6. Kuts V., Bondarenko O. (2009). Zmist vyny u zlochynakh z formalnym skladom [The content of guilt in crimes with a formal composition]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. № 3. pp. 36–40 [in Ukrainian].
7. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]: Za zah. red. Loshytskoho M.V. Kyiv: Vydavnychiy dim «Profesional», 2019. 864 p. [in Ukrainian].
8. Parasiuk N.M. (2011). Subiektyvna storona skladiv zlochyniv pro nezakonni dii z dokumentamy, blankamy, shtampamy ta pechatkamy (st.st. 357, 358 KK Ukrainy) [Subjective side of corpus delicti of illegal actions with documents, forms, stamps and seals (Articles 357, 358 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Forum prava*. № 2. pp. 700–710 [in Ukrainian].
9. Pro zapobihannia koruptsii [On prevention of corruption]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1700-VII [in Ukrainian].